

УДК 262:821.161.2(477-25)(092)

*Олена Василівна ЗАЄЦЬ,
науковий співробітник
відділу бібліотечних зібрань
та історичних колекцій НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ)*

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО І КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА

Досліджується період роботи Т. Г. Шевченка в Києво-Печерській лаврі як художника Київської тимчасової комісії з розбору давніх актів на основі його вражень, відображених у повістях, спогадів друзів поета та архіву Духовного собору Києво-Печерської лаври.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, митрополит Філарет, архімандрит Лаврентій, О. С. Афанасьєв-Чужбинський, Києво-Печерська лавра.

We study the period of T. Shevchenko Kyiv Pechersk Lavra as an artist Kievan Temporary Commission parsing ancient acts based on his experiences as reflected in novels, memoirs of his friends and Archives Spiritual Cathedral of Kiev Pechersk Lavra.

Keywords: T. H. Shevchenko, Metropolitan Filaret, Archimandrite Lawrence, A. S. Afanasyev-Chuzhbynskyu, Kyiv-Pechersk Lavra.

Исследуется период работы Т. Г. Шевченко в Киево-Печерской лавре в качестве художника Киевской временной комиссии для разбора древних актов на основе его впечатлений, отраженных в повестях, воспоминаний друзей поэта и архива Духовного собора Киево-Печерской лавры.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, митрополит Филарет, архимандрит Лаврентий, А. С. Афанасьев-Чужбинский, Киево-Печерская лавра.

Проходять роки та століття, а постать Т. Г. Шевченка актуальна завдяки його непримиренності до будь-якого зла та прагненню боротися з ним, загостреному почуттю справедливості. Водночас Шевченків нонконформізм не заважає йому бути щирим романтиком і глибоко віруючою людиною.

Біографія Т. Г. Шевченка досліджена уже в багатьох аспектах: життєпису, політичній, літературній та мистець-

кої спадщини. Першими його біографами були сучасники: М. К. Чалий, А. К. Кониський, Б. С. Лепкий, М. І. Костомаров. Згодом, у 1963 р. Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР видав колективну працю «Т. Г. Шевченко. Повне зібрання творів у 6 т.». Ця праця лягла в основу дослідження «Т. Г. Шевченко. Біографія» 1984 р. Однак ці роботи не вичерпують усіх сторін життя митця.

Перебування Т. Г. Шевченка в Києво-Печерській лаврі пов'язане з його роботою у Київській археографічній комісії навесні та влітку 1846 р. Тимчасова комісія для розбору давніх актів була заснована 31 травня 1843 р. при Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернаторі у складі барона С. І. Шодуара та професорів Університету святого Володимира М. Д. Іванишева, М. О. Максимовича та В. Ф. Домбровського. Їхньою метою було впорядкування, розбір, систематизація та видання актів XV–XVIII ст. із архівів громадських установ і монастирів Київської, Подільської та Волинської губерній. Накази щодо організації комісії йшли до католицьких духовних консисторій, архієпископів і митрополитів особисто від генерал-губернатора Д. Г. Бібікова. Документи й акти міських і земських архівів, православних і католицьких монастирів доставлялися в Київ поштою, а відбиралися на місцях професором В. Ф. Домбровським, який мав для цього клопотання Київського губернатора Д. Г. Бібікова і його ж запевнення, що після розгляду всі книги та документи будуть повернуті назад. Зазначалося, зокрема, що Київську археографічну комісію цікавлять документи, що стосуються історії місцевого краю [12, арк. 69]. Головою комісії було призначено М. Е. Писарева, помічником — барона С. І. Шодуара, редактором юридичних пам'яток — М. Д. Іванишева, редактором пам'яток словесності та народної освіти — М. О. Максимовича, а історичних пам'яток — В. Ф. Домбровського [2, с. 142].

На своєму засіданні 8 грудня 1843 р. комісія вирішила надіслати клопотання генерал-губернатору Д. Г. Бібікову з проханням призначити на посаду співробітника Київської археографічної комісії вчителя російської мови Києво-Подільського повітового училища П. О. Куліша з платнею 150 руб. за рік [2, с. 142–143]. Після вдалого виходу першого

тому «Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов» Київська археографічна комісія розширилася [5]. Книга-альбом під назвою «Древности, изданные временною Комиссиею для разбора древних актов» вийшла російською та французькою мовами двома виданнями: у Петербурзі та Києві. Малюнки до першого видання готував О. Ф. Сенчилло-Стефановський, але вони виявилися неякісними. Тоді за наказом генерал-губернатора терміново почали готувати друге видання, для чого залучили ще двох художників — Т. Г. Шевченка та П. І. Шлейфера (викладача малювання з Інституту шляхетних дівчат), який був одночасно й архітектором [6, с. 147–149].

У 1845 р. Київська духовна консисторія, після клопотання Київського військового, Волинського та Подільського генерал-губернатора від 10 лютого 1845 р. за № 1447, просила в архімандрита Києво-Печерської лаври наступне: «Київська тимчасова комісія для розбору давніх актів хоче доручити дійсному члену професору М. Д. Іванишеву, співробітнику С. С. Гогоцькому, учителям П. І. Коробкіну і П. О. Кулішу, колезькому асесору А. Н. Крижановському розгляд і опис книг і рукописів, що зберігаються в бібліотеці й архіві Києво-Печерської лаври, Софійського собору, Микільського монастиря, духовної академії і семінарії. І книги, і рукописи, які будуть потрібні їм, треба надати під розписку професору М. Д. Іванишеву, і повернуті вони будуть у такому самому стані, як і були взяті». Резолюція архімандрита Києво-Печерської лаври Лаврентія була такою: «Допустити професора Іванишева до огляду бібліотеки й архіву Лаври».

Комісія мала таке високе покровительство, що Духовний собор Києво-Печерської лаври навіть змушений був порушити правила користування бібліотекою Лаври, затверджені Духовним собором 7 серпня 1822 р. за № 1025 про те, що книги дозволяється видавати братії під розписку в невеликій кількості не більше, ніж на півроку, а видача стороннім, особливо рукописів, заборонена зовсім [11, арк. 215].

Щоб дотримуватися правил, архімандрит Лаврентій брав книги для себе, а віддавав під розписку колезькому асесору А. Н. Крижановському. Щоправда, всі книги були повернуті [11, арк. 195].

10 грудня 1845 р. Т. Г. Шевченко отримав атестат Імператорської художньої академії і в той самий день на своєму засіданні Київська тимчасова комісія для розбору давніх актів, «разсуждая о средствах к успешному ходу занятий и находя необходимым сделать для этого некоторые изменения в своем составе, полагает высокопочтеннейше просить г. Киевского военного, Подольского, Волынского генерал-губернатора о приглашении художника Академии Тараса Шевченка в звание сотрудника комиссии для снимков с предметных памятников. Просить генерал-губернатора разрешить сотруднику комиссии Сенчилло-Стефановскому продолжать платить 150 руб. серебром в год жалованья и такое же жалованье назначить художнику Академии Шевченку». Генерал-губернатор дав згоду, залишивши коротку резолюцію «Согласен» [7, с. 72]. Але ще 28 листопада Т. Г. Шевченко одержав подорожну та 15 руб. грошей для роз'їздів із метою опису пам'яток старовини. Для цього він поїхав до Переяслава, Яготина, В'юнища, Лубен, Прилук, Ніжина, Чернігова, Седнева. Усюди він зустрічав шанувальників своєї поезії, його добре приймали і в Чернігівському дворянському зібранні, і серед поміщиків, і серед різночинців. У товаристві Шевченка було завжди цікаво. У спогадах М. І. Костомарова йдеться: «Беседа с Шевченко никогда не могла навести скуку и была необыкновенно приятна: он умел кстати шутить, острить, потешать собеседников веселыми рассказами и никогда почти в обществе знакомых не проявлял того меланхолического свойства, которым проникнуты многие из его стихотворений» [8, с. 159].

О. С. Афанасьев-Чужбинський розповідав, що на початку лютого 1846 р. Тарас Григорович абсолютно несподівано заїхав до нього в с. Ісківці (Переяславський повіт) і запросив подорожувати разом з ним, бо йому дали завдання зробити замальовки стародавнього начиння в церках і монастирях Чернігівської губернії. Разом вони відвідали Ніжин, де приїзд Кобзаря викликав загальне захоплення, і звідти вирушили до Чернігова. Тут вони знайшли багато старожитностей, із яких необхідно було зробити замальовки. Крім того, Т. Г. Шевченко отримав декілька замовлень, переважно портрети. З міста поет часто їздив у Седнів, де із задоволенням проводив час у знайомого сімейства Лизогубів.

Навесні обидва приятелі разом повернулися до Києва й оселилися на Козиному болоті. У цей саме час (березень 1846 р.) Комісія розробила широку програму своєї археологічної діяльності. Паралельно з вивченням старожитностей, що пояснюють доісторичне існування народів, було вирішено почати збирати матеріали з наукового та художнього опису монументальних пам'яток у Південній Русі: давніх храмів, замків тощо. Планувалося також видання збірки видів Києва та інших чудових місць Південно-Західного краю.

Тому 17 травня 1846 р., як видно з документів Докладного реєстру резолюцій Духовного собору Києво-Печерської лаври за 1846 р., після клопотання генерал-губернатора Д. Г. Бібікова до митрополита Київського та Галицького Філарета допустити художника Т. Г. Шевченка для змалювання видів Києво-Печерської лаври була накладена резолюція митрополита: «Прийняти послушника Григорія Червинського (так тимчасово вирішили назвати Т. Г. Шевченка для безперешкодного виконання доручення Археографічної комісії) на послух до начальника лаврських іконописців» [10, арк. 182].

Його товариша О. С. Чужбинського також зарахували до послушників за особливою резолюцією митрополита: «Зарахувати в послушники з дозволом потрудитися на винограднику» [10, арк. 182]. Отже, авторитет Т. Г. Шевченка та захоплення ним на Україні були такими великими, а покровительство Археографічній комісії було таке значне, що Т. Г. Шевченкові створювалися умови, найбільш сприятливі для роботи.

Із цього стає зрозумілим свідчення О. С. Афанасьєва-Чужбинського про те, що Т. Г. Шевченко після повернення з Чернігова «задумав змалювати найважливіші пам'ятки матері міст руських, а також деякі мальовничі околиці». Він розшукав свого давнього товариша по академії М. М. Сажина, який погодився допомагати йому, взявши на себе обробку деталей у малюнках. Обидва художники щодня з ранку пропадали на замальовках.

Т. Г. Шевченко в «Близнецах» описує свої враження від тогочасної Києво-Печерської лаври: «Однажды я давно когда-то, отслушав раннюю обедню в Лавре, вышел по обыкновению на типографское крыльцо. Утро было тихое,

ясное, а перед глазами вся Черниговская губерния и часть Полтавской. Я хотя был тогда и не меланхолик, но перед такой величественной картиной невольно предался меланхолии. И только было начал сравнивать линии и тоны пейзажа с могущественными аккордами Гайдна, как услышал тихо произнесенное слово “Мамо! Мне, мамо, всегда кажется, что я на этом крыльце слушаю продолжение обедни”».

Через особливий душевний стан і турботливе ставлення ченців Лаври, де Т. Г. Шевченко харчувався та ні про що не турбувався, крім роботи, сам поет описує ті часи позитивно і з теплотою. Його товариш О. С. Афанасьєв-Чужбинський також згадував: «Нічого не було приємніше наших вечорів, коли, повертаючись втомлені додому, ми відчиняли вікно, сідали за чай і передавали свої денні пригоди».

Малюючи коридори, що ведуть до печер, Т. Г. Шевченко між безліччю жебраків зустрічав і таких осіб, які були цінними для пензля художника. Багато було, за словами О. С. Афанасьєва-Чужбинського, накидано ним у той час мальовничих фігур, хоча невідомо, куди ці малюнки поділися згодом [4, с. 237].

Т. Г. Шевченку було тоді 32 роки — час, коли людина осмислює своє призначення у цьому світі, підбиває деякі підсумки. Саме на цей час припадають найбільш пророчі його вірші. Цікавий із цього погляду лист П. О. Куліша до М. І. Костомарова від 27 червня 1846 р.: «Ви говорите, що можна писати цією мовою тільки мужицькі повісті. Але у Вас перед очима Шевченко, який висловлює думки і псалми Давида, і почуття, варті будь-якого благородного товариства. Свою Україну він порівнює із сиротою:

Обідрана, сиротою понад Дніпром плаче;

Тяжко-важко сиротині, а ніхто не бачить».

У цей час Т. Г. Шевченко дарує П. О. Кулішу два Євангелія. На одному з них написано:

*Не погасай, мое светило,
Туман душевный разгоняй,
Живи меня своею силой
И путь тернистый, путь унылый
Небесным светом озаряй.
Пошли на ум твою святыню,
Я провещаю благостыню,
Что заповедана Тобой!*

А на другому Євангелії поезія, котрій дивувався П. О. Куліш, що людина без освіти написала таку річ, під якою і О. С. Пушкін не стидався б підписатися:

*Без малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
Измерять пропасти страстей,
Понять на деле жизнь людей,
Прочесть все черные страницы,
Все беззаконные дела —
И сохранить полет орла
И сердце чистой голубицы* [1, с. 52].

Таким чином, Т. Г. Шевченко працював у Києво-Печерській лаврі лише кілька тижнів, але враження від перебування там наклали відбиток на всю його творчість. Той самий П. О. Куліш у листі до О. М. Бодянського від 23 травня 1846 р. зазначав: «Він [Шевченко] тепер у Києві. Служить при Археографічній комісії. Цьому треба радіти, тому що комісія посилає його безперестанно в різні місця Південної Росії для зняття старовинних пам'ятників, а це повинно з часом дати йому шекспірівське знання людей і звичаїв» [7, с. 201].

У статті О. І. Левицького «Археологічні екскурсії Т. Г. Шевченка в 1845–1846 рр.» простежена вся діяльність Шевченка-художника як співробітника Київської археографічної комісії. Там зазначено, що було це в період головування в комісії М. Е. Писарева, з яким художник вів усі офіційні справи. Зокрема, Т. Г. Шевченкові довелося, ймовірно, одного разу залишити в М. Е. Писарева якісь свої речі, серед яких були портрет і малюнки з краєвидами Києва [4, с. 238].

В одному з листів до свого приятеля Лизогуба, написаному в Орській фортеці у жовтні 1847 р., він говорить: «Шкода, що я не покинув у вас малюнок київського саду, бо він і всі, що були в мене, пропали у І. І. Фундуклея». Однак існує лист Т. Г. Шевченка невідомо до кого, хоча міг бути адресований І. І. Фундуклею:

«Ваше превосходительство!

Оставленные вами у себя мои вещи прошу вас покорнейше переслать мне через почту в Оренбургскую губернию в крепость Орскую, на имя Тараса Григорьевича Шевченка, или передайте моему приятелю сотруднику Археографической комиссии Алексею Сенчиллу для отправки ко мне. В портфеле между рисунками есть

оригинальный рисунок известного французского живописца Вато. Ежели угодно будет вашему превосходительству приобрести его, то я охотно уступаю за цену, какую вы назначите. Предложил бы вам виды Киева, но они не окончены, а во-вторых, хотя не ясно, но мне будут здесь напоминать наш прекрасный Киев.

Вашего превосходительства покорнейший слуга.

Т. Шевченко. 16 июля 1847 г.

Крепость Орская» [7, с. 320–321].

У музеї Т. Г. Шевченка у Києві зберігаються його малюнки того часу, зокрема зроблені навесні 1846 р.: «Костьол у Києві», «Церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі», «Аскольдова могила», «Васильківський форт у Києві», «Синагога», «У Києві» [9, с. 407–408].

Після арешту Т. Г. Шевченка вийшла така постанова комісії: «1 березня 1847 р. Тимчасова комісія для розбору давніх актів, беручи до уваги, що співробітник комісії Шевченко без жодної згоди комісії відлучився з Києва та завданнями комісії не займається, постановили: виключити його з числа співробітників з припиненням виплати йому платні по 12 руб. 50 коп. сріблом на місяць». Підписи: Писарев М. (голова), Чеховський В., Ставровський А., Селін А. [3].

Загалом служба Т. Г. Шевченка у Київській археографічній комісії мала неабияке значення: він зробив чимало історичних записів, малюнків пам'яток історії та пейзажів, зібрав багато народних пісень, переказів і легенд, спостерігав життя українського народу. Серед паперів поета знаходилися зібрані ним історичні документи: витяги з оригінальних актів про землеволодіння поміщиків і становище кріпаків, скарги, прохання тощо. Частина цих документів використана Т. Г. Шевченком у його «Щоденнику» та повістях російською мовою: «Варнак», «Прогулка с удовольствием и не без морали» та ін. А час перебування Т. Г. Шевченка у Києво-Печерській лаврі у травні–червні 1846 р. наклав відбиток на всю його творчість, додав привабливої меланхолійної релігійності.

Таким чином, у травні 1846 р. за вказівкою митрополита Філарета художника Т. Г. Шевченка було зараховано на послух до начальника лаврських іконописців для змалю-

вання краєвидів Києва. Пробувши в Лаврі кілька тижнів, Т. Г. Шевченко створив відомі картини міста та багато замальовок Лаври, які після арешту поета зникли. Завдяки інтересу до історії, археології, етнографії, фольклору та старожитностей України під час служби в Київській археографічній комісії, зокрема роботі в Києві, Великий Кобзар заклав основи української культурології.

1. *Евангелия* Т. Г. Шевченка [Текст] // Літ.-наук. вісник НТШ у Львові. – 1900. – Кн. 1–4. – С. 52.
2. *Журба О. І.* Київська археографічна комісія 1843–1921 [Текст] / О. І. Журба. – К. : Наук. думка, 1993. – 185 с.
3. Исключение Т. Г. Шевченка за самовольную отлучку // Киев. старина. – 1882. – Январь. – Т. 1. – С. 608–609.
4. *Левицкий О.* Археологические экскурсии Т. Г. Шевченка в 1845–1846 гг. [Текст] / О. Левицкий // Там само. – 1894. – Февраль. – Т. 44. – С. 231–254.
5. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – 990 с.
6. *Попов П. М.* До питання про Шевченка як художника-літографа [Текст] / П. М. Попов // Зб. праць 11-ї наук. Шевченківської конф. – К., 1963. – С. 140–157.
7. Тарас Шевченко: документи та матеріали до біографії. – К. : Вища шк., 1982. – 433 с.
8. Т. Г. Шевченко : Біографія. – К. : Наук. думка, 1984. – 557 с.
9. Т. Шевченко : життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах. – К. : Рад. шк., 1964. – 504 с.
10. ЦДІАУК, ф. 128, оп. 1, спр. 367.
11. ЦДІАУК, ф. 128, оп. 1, спр. 406.
12. ЦДІАУК, ф. 442, оп. 152, спр. 232, ч. 1, арк. 69–69 зв.

Тарас Григорович Шевченко і Києво-Печерська лавра.

Заєць О. В., науковий співробітник відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

***Українська біографістика = Biographistica ukrainica.* – К., 2014. – Вип. 11. – С. 211–220.**

Досліджується період роботи Т. Г. Шевченка в Києво-Печерській лаврі як художника Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів на основі його вражень, відображених у повістях, спогадів друзів поета та архіву Духовного собору Києво-Печерської лаври. У травні 1846 р., згідно з вказівкою митрополита Філарета, художника Т. Г. Шевченка було зараховано на послух до начальника лаврських іконописців для змалювання видів Києва. Пробувши в Лаврі кілька тижнів, Т. Г. Шевченко

створив відомі картини міста та багато замальовок Лаври, які після арешту поета зникли.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, митрополит Філарет, архімандрит Лаврентій, О. С. Афанасьєв-Чужбинський, Києво-Печерська лавра.

Taras Shevchenko and Kyiv-Pechersk Lavra.

Zaets Y. V., researcher of library collections and historical collections NLUV, Ph.D. (Kyiv).

***Українська біографістика = Biographistica ukrainica.* – К., 2014. – Vol. 11. – P. 211–220.**

We study the period of T. Shevchenko in Kyiv-Pechersk Lavra as an artist Kiev's Temporary Commission parsing ancient acts based on his experiences as reflected in novels, memoirs of his friends and Archives Spiritual Cathedral of Kiev-Pechersk Lavra. In May 1846, with the guidance of Metropolitan Filaret artist T. Shevchenko was enrolled in obedience to the head of the monastery for the depiction of landscape painters in Kyiv. After spending a few weeks in Lavra, T. Shevchenko made the famous paintings of the city and many sketches Lavra, which disappeared after poet has being arrested.

Keywords: T. G. Shevchenko, Metropolitan Filaret, Archimandrite Lawrence, A. S. Afanasyev-Chuzhbynskyu, Kyiv-Pechersk Lavra.

Тарас Григорьевич Шевченко и Киево-Печерская лавра.

Заец Е. В., научный сотрудник отдела библиотечных собраний и исторических коллекций НБУВ, кандидат исторических наук (Киев).

***Українська біографістика = Biographistica ukrainica.* – К., 2014. – Вып. 11. – С. 211–220.**

Исследуется период работы Т. Г. Шевченко в Киево-Печерской лавре в качестве художника Киевской временной комиссии для разбора древних актов на основе его впечатлений, отраженных в повестях, воспоминаний друзей поэта и архива Духовного собора Киево-Печерской лавры. В мае 1846 г., согласно резолюции митрополита Филарета, художник Т. Г. Шевченко был зачислен на послушание к начальнику лаврских иконописцев для зарисовки видов Киева. Пробыв в Лавре несколько недель, Т. Г. Шевченко создал известные картины города и много зарисовок Лавры, которые после ареста поэта исчезли.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, митрополит Филарет, архимандрит Лаврентий, А. С. Афанасьев-Чужбинский, Киево-Печерская лавра.